

Δικηγορικές Αμοιβές

Είναι ιδιαίτερη τιμή και χαρά να υποδέχομαι ως Πρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών εκλεκτούς συναδέλφους από τις πιο σημαντικές ίσως ευρωπαϊκές έννομες τάξεις, με μακρά νομική και δικηγορική παράδοση, προκειμένου να πραγματευθούμε ένα από τα πλέον φλέγοντα ζητήματα δικηγορικού ενδιαφέροντος, τις δικηγορικές αμοιβές.

Εξ ονόματος του ελληνικού και δη του αθηναϊκού δικηγορικού σώματος, ευχαριστώ θερμά για τη συμμετοχή τους, την κ. **Claudia Seibel**, Δικηγόρο Γερμανίας, Επικεφαλής της Γερμανικής Αντιπροσωπείας του CCBE, τον κ. **Bertrand Debosque**, Δικηγόρο Γαλλίας, Επικεφαλής της Γαλλικής Αντιπροσωπείας του CCBE, και τον κ. **Aldo Bulgarelli**, Δικηγόρο Ιταλίας, Πρώην Πρόεδρο του CCBE, οι οποίοι μας τιμούν σήμερα με την παρουσία τους.

Ευχαριστώ επίσης για τη συμμετοχή τους συναδέλφους Αθηνών **Νίκο Κουτκιά** και **Παναγιώτη Περάκη**, Μέλη ΔΣ του ΔΣΑ με ενεργό συμμετοχή στο CCBE και το **Σωτήρη Φέλιο**, Πρώην Πρόεδρο του CCBE.

Θερμά ευχαριστώ επίσης τον επικεφαλής της ελληνικής αντιπροσωπείας στο CCBE, **Πάνο Αλεξανδρή** και τον Πρώην Πρόεδρο του CCBE, **Ευάγγελο Τσουρούλη**, για την σημαντική συνεισφορά τους στην διοργάνωση της σημερινής ημερίδας.

Αποτελεί πρωτοβουλία της σημερινής διοίκησης του ΔΣΑ όχι μόνο η καλλιέργεια ουσιαστικών σχέσεων συνεργασίας και συναλληλίας με τους δικηγορικούς συλλόγους άλλων ευρωπαϊκών κρατών, που έτσι κι αλλιώς υπήρχε επί πολλά έτη, αλλά και η διάχυση της πληροφόρησης για τις εξελίξεις στον ευρωπαϊκό χώρο και το ευρωπαϊκό γίνεσθαι της δικηγορίας, σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο κοινό συναδέλφων, ώστε να μην αποτελεί αυτή η πληροφόρηση και γνώση προνόμιο μιας μικρής ομάδας συμβούλων του Συλλόγου, ή Προέδρων της Ολομέλειας.

Εξίσου σημαντική είναι η έμπρακτη επίδειξη αλληλεγγύης και η στήριξη των αιτημάτων μας από τον ευρωπαϊκό δικηγορικό σύλλογο.

Στο πλαίσιο αυτό:

- διοργανώσαμε πέρσι στην Αθήνα ημερίδα για την διαιτησία των δικηγορικών συλλόγων, με τη συμμετοχή Γάλλων και Αυστριακών συναδέλφων.
- με χαρά δεχθήκαμε την παρέμβαση του Προέδρου του CCBE Jose Freitas στο 14^ο Πανελλήνιο Δικηγορικό Συνέδριο των Σερρών,
- ενώ λυσιτελής απεδείχθη η παρέμβαση του CCBE στην τελεσφόρο προσπάθεια για την απελευθέρωση των δύο Ελλήνων Αξιωματικών, που κρατούνταν παρανόμως για μεγάλο χρονικό διάστημα, χωρίς την απαγγελία κατηγοριών στην Τουρκία.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το νομικό καθεστώς των δικηγορικών αμοιβών και η αντίστοιχη επαγγελματική πρακτική, αποτελούν κρίσιμα, υπαρξιακού χαρακτήρα, ζητήματα για το σώμα.

Η διατύπωση υπεύθυνου δημόσιου λόγου και η διαμόρφωση καινοτόμων προτάσεων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων του κλάδου προϋποθέτει εδραία γνώση των δικαιοσυγκριτικών δεδομένων και συστηματική

ανταλλαγή απόψεων με τους ευρωπαίους συναδέλφους μας σχετικά με τα ζητήματα που μας απασχολούν, και ενίοτε μας ταλανίζουν, τηρουμένων πάντοτε των αναλογιών για κάθε κράτος και κάθε σύλλογο.

Τη στιγμή μάλιστα που η ενωσιακή δικαιοταξία καταλαμβάνει ένα πολύ μεγάλο μέρος της έννομης τάξης μας -συμπεριλαμβανομένου του νευραλγικού τομέα του δικαίου του ανταγωνισμού- και την στιγμή που από το 2010 και μετά η περιέλευση της χώρας σε καθεστώς μνημονιακής επιτήρησης συνδέθηκε με την επιβολή συγκεκριμένων πολιτικών και νομοθετικών επιλογών στις εκάστοτε ελληνικές κυβερνήσεις, που έφτασαν να ομολογούν ανοικτά την απώλεια της αυτοδύναμης κανονιστικής τους ισχύος, η γνώση των ευρωπαϊκών δεδομένων δεν αποτελεί περιττή πολυτέλεια, αλλά αδήριτη αναγκαιότητα.

Το πρόσφατο παρελθόν είναι διδακτικό. Όταν υπεραμυνόμασταν της υποχρεωτικής δικηγορικής παράστασης στα συμβόλαια βρεθήκαμε, ελλείψει κατάλληλης προετοιμασίας και επαρκούς γνώσης των συγκριτικών δεδομένων, ενώπιον μιας ευρωπαϊκής

πραγματικότητας ριζικά διαφορετικής από την ελληνική. Η πρόβλεψη του ημεδαπού δικαίου για υποχρεωτική δικηγορική παράσταση αποτελούσε «παραφωνία» στην ΕΕ, καθώς η Ελλάδα μαζί με την Ουγγαρία ήταν οι τελευταίες χώρες που επέβαλαν σχετική υποχρέωση. Δεδομένων των τότε συσχετισμών οι όροι της αναμέτρησης ήταν άνισοι σε βάρος μας. Την κατάληξη την γνωρίζουμε όλοι. Το ίδιο συνέβη και με το καθεστώς του ΦΠΑ και με το θέμα των γεωγραφικών περιορισμών.

Από την άλλη πλευρά, όταν το 2011 τέθηκε μετ' επιτάσεως εν αμφιβόλω από τους δανειστές το καθεστώς των ελάχιστων αμοιβών, η λύση δόθηκε μέσα από την υιοθέτηση βέλτιστων ευρωπαϊκών πρακτικών, και δη του γερμανικού προτύπου για τις ελάχιστες αμοιβές, όπως καθοριζόταν από τον δικό τους Κώδικα Δικηγόρων. Και τούτο πιστώνεται αναμφίβολα στον τότε Υπουργό Δικαιοσύνης, χάρις στην διορατικότητα του οποίου έχουμε ακόμα και σήμερα στο Παράρτημα Ι του ισχύοντος Κώδικα ρητά κατοχυρωμένες νόμιμες αμοιβές.

Ως γνωστόν, η Ολομέλεια έχει ήδη ξεκινήσει διαβούλευση για τον εκσυγχρονισμό του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου προκειμένου να γίνουν οι αναγκαίες αλλαγές στον Κώδικα Δικηγόρων. Είναι λοιπόν, και γι' αυτόν τον πρόσθετο λόγο ανάγκη, να έρθουμε σε επαφή με τα ισχύοντα σε άλλες έννομες τάξεις.

Γνωρίζω ότι οι περισσότεροι συνάδελφοι προβληματίζονται ευλόγως σχετικά με το γλίσχρο ύψος των δικηγορικών αμοιβών και την δυσκολία είσπραξής τους από είτε από οικονομικά αδυνατούντες είτε από απρόθυμους και δύστροπους εντολείς.

Όπως χαρακτηριστικά έλεγε χαριτολογώντας παλαιός δικηγόρος, θέλοντας να εξάρει τη σημασία της δικηγορικής αμοιβής, *«για τον δικηγόρο η υπόθεση έχει κερδηθεί μόλις εισπράξει την αμοιβή του. Ο εντολέας ασφαλώς συνεχίζει να μάχεται»*.

Έχοντας αυτά κατά νου είναι αναμενόμενο οι συνάδελφοι, μαχόμενοι δικηγόροι, να στέκονται κυρίως στο χάσμα έναντι των αμοιβών που συχνά ακούμε να καταβάλλονται σε άλλες

χώρες, και που ενίοτε μοιάζουν δυσθεώρητες εν σχέσει προς τα περιορισμένα εν Ελλάδα ποσά.

Το ζήτημα των αμοιβών όμως δεν εξαντλείται στο ύψος τους, που συναρτάται κυρίως με τις διαφορετικές οικονομικές συνθήκες, αλλά και τον δικηγορικό πληθωρισμό, κάθε ευρωπαϊκού κράτους. Αυτή είναι μια διάσταση πολύ σημαντική, αλλά δεν είναι η μόνη. Υπάρχουν κρίσιμα θεσμικά ζητήματα, που είναι εκκρεμή, και πρέπει κατά τη γνώμη μου να ενταχθούν στην κοινή ευρωπαϊκή διεκδικητική μας προσπάθεια. Τέτοια είναι:

- *Η κατάργηση του ΦΠΑ, άλλως η υπαγωγή των δικαστηριακών υπηρεσιών σε κατώτερο συντελεστή. Την ευχέρεια αυτή παρέχει το νέο -υπό διαμόρφωση- σχέδιο Οδηγίας για τον ΦΠΑ. Το θέμα αυτό έχουμε θέσει μετ' επιτάσεως σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Ο δικαιολογητικός λόγος είναι ιδίως η διευκόλυνση της πρόσβασης των πολιτών, ιδίως των πλέον οικονομικά αδύναμων, στην Δικαιοσύνη.*
- *Η αύξηση του ορίου απαλλαγής από τον ΦΠΑ από τις 10.000€ στις 25.000€.*

- *Η καθιέρωση αφορολογήτου ορίου για όλους τους δικηγόρους και ελεύθερους επαγγελματίες.*

Εξάλλου, πέραν των ανωτέρω ζητημάτων -φορολογικού προεχόντως ενδιαφέροντος- η εμπειρία άλλων εννόμων τάξεων είναι κρίσιμη για την απάντηση σε ερωτήματα, που για ορισμένους μπορεί να φαίνονται απλοϊκά ή δεδομένα, αλλά στην πραγματικότητα δεν είναι καθόλου αυτονόητα σε ευρωπαϊκό επίπεδο: Υπάρχουν εξασφαλισμένες νόμιμες αμοιβές; Προκαταβάλλονται οι ασφαλιστικές εισφορές και ο παρακρατούμενος φόρος ανά δικαστηριακή πράξη; Αναγνωρίζεται το εργολαβικό δίκης και σε ποια έκταση; Υπάρχουν επί παγία αντιμισθία δικηγόροι σε όλη την Ευρώπη, και αυτοί μπορούν να ασκούν παράλληλα ελευθέριο επάγγελμα;

Πριν δώσω το λόγο στους συναδέλφους εισηγητές, επιτρέψτε μου μια σύντομη αναφορά στις μέχρι σήμερα θεσμικές εξελίξεις.

Η ευρωπαϊκή νομική παράδοση αναγνωρίζει στον δικηγόρο διττή ιδιότητα, λειτουργηματική και επαγγελματική. Ο

δικηγόρος ασκεί λειτούργημα δημόσιου χαρακτήρα, καθώς είναι πυλώνας του δικαιοδοτικού συστήματος και του κράτους δικαίου, εγγυητής του δικαιώματος δικαστικής προστασίας των πολιτών. Συγχρόνως, όμως, είναι ελεύθερος επαγγελματίας και δραστηριοποιείται σε ορισμένη αγορά (την αγορά νομικών υπηρεσιών), με τις εντεύθεν έννομες συνέπειες, ιδίως στο πεδίο του δικαίου του ανταγωνισμού.

Από τον διφυή χαρακτήρα της δικηγορίας απορρέει η εκτενής νομοθετική ρύθμιση των δικηγορικών αμοιβών. Είναι χαρακτηριστικό ότι ενώ στην πλειονότητα των αμφοτεροβαρών συμβάσεων η αντίστοιχη νομοθετική ύλη διέπει ιδίως την μη χρηματική παροχή, εντούτοις ειδικά στην παροχή νομικών υπηρεσιών, ο νομοθέτης έχει αφιερώσει πλήθος ειδικών διατάξεων στη ρύθμιση του καθορισμού και των όρων της χρηματικής παροχής, δηλαδή της καταβολής της δικηγορικής αμοιβής.

Η νομοθετική τελεολογία κινείται, διαχρονικά, σε δύο άξονες: πρώτον στην διαφύλαξη του κύρους και της αξιοπρέπειας του Δικηγορικού λειτουργήματός που συνδέεται με την πρόβλεψη νόμιμων αμοιβών, και δεύτερον

στη διαφύλαξη της επαγγελματικής ελευθερίας του δικηγόρου, που συναρτάται με την συμβατική διαμόρφωση της δικηγορικής αμοιβής.

Ο προηγούμενος Κώδικας Δικηγόρων (Ν.Δ. 3026/1954), που εφαρμόστηκε για χρονικό διάστημα σχεδόν έξι δεκαετιών, μέχρι την αντικατάστασή του με το Ν. 4194/2013, περιείχε σχοινοτενείς διατάξεις για τις δικηγορικές αμοιβές. Το πνεύμα από το οποίο εμφορείτο αποτυπώνεται στο Προοίμιο της ΑιτΕκθ, όπου εξαίρονται ο δημόσιος χαρακτήρας του δικηγορικού λειτουργήματος και η ανάγκη περιφρούρησης της αξιοπρέπειας του δικηγορικού σώματος. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: *«Πανταχού αναγνωρίζεται ότι το λειτούργημα του δικηγόρου ασκεί σπουδαίαν επίδρασιν επί της Κοινωνίας και επί της ορθής απονομής δικαιοσύνης. Εν υγιές Δικηγορικόν Σώμα με συνείδησιν της αποστολής του αποτελεί φραγμόν κατά της ανηθικότητος και συμβάλλει τα μέγιστα εις την ορθήν διάγνωσιν των υποβαλλομένων εις δικαστικήν κρίσιν διαφορών. Τουναντίον εάν το Δικηγορικόν Σώμα ευρίσκεται εν απαθλιώσει, αποτελεί αληθή κοινωνικήν μάστιγα και καθιστά δυσχερές το*

έργον του Δικαστού. Δια τούτο ανέκαθεν η Πολιτεία εθεώρησεν αναγκαίον να θέσει κανόνας ρυθμίζοντας τόσο τον τρόπο της εισόδου εις το δικηγορικόν επάγγελμα, όσο και τον τρόπον της ασκήσεως αυτού».

Οι παραπάνω αξιολογήσεις έχουν διακριτό αποτύπωμα στη ρύθμιση των δικηγορικών αμοιβών στις σχετικές διατάξεις του πρώην ΚωδΔικ, στις οποίες ο νομοθέτης προσέδωσε χαρακτήρα κανόνων αναγκαστικού δικαίου. Μάλιστα, μετά την τροποποίηση του Ν. 1093/1980, ο χαρακτήρας των εν λόγω ρυθμίσεων ως κανόνων αναγκαστικού δικαίου ενισχύθηκε σε τέτοιο βαθμό, ώστε κάθε συμφωνία παραίτησης από τις ελάχιστες νόμιμες αμοιβές, που προέβλεπαν οι οικείες διατάξεις να είναι άκυρη *«ανεξαρτήτως του χρόνου συνάψεως της»*, δηλαδή όχι μόνο όταν γίνεται εκ των προτέρων, αλλά και όταν γίνεται μετά την εκτέλεση της δικηγορικής εργασίας.

Σημαντική εξέλιξη αποτέλεσε η απόφαση του ΔΕΕ της 5.12.2006, *Federico Cipolla κατά Rosaria Portolese (C-94/04)*, που αναφέρεται στο ιταλικό σύστημα υποχρεωτικών ελάχιστων δικηγορικών αμοιβών, το οποίο περιλάμβανε διάταξη αντίστοιχη εκείνης του άρθρου 92 § 1 πρώην ΚωδΔικ

και απαγόρευε τη συμβατική παρέκκλιση από τις ελάχιστες νόμιμες αμοιβές. Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι η θέσπιση υποχρεωτικών ελάχιστων αμοιβών συνιστά κατ' αρχήν περιορισμό στην ελευθερία εγκατάστασης και ελεύθερης κυκλοφορίας υπηρεσιών, που θα μπορούσε όμως να δικαιολογηθεί επί συνδρομής επιτακτικών λόγων δημοσίου συμφέροντος, στο μέτρο που οι περιορισμοί αυτοί είναι συμβατοί με την αρχή της αναλογικότητας.

Ο επακολουθήσας ΙταλN 247/31.12.2012 αναμόρφωσε πλήρως τη ιταλική νομοθεσία για την άσκηση του δικηγορικού λειτουργήματος, καθιερώνοντας την αρχή του ελεύθερα διαπραγματεύσιμου της δικηγορικής αμοιβής, με την πρόβλεψη ότι σε περίπτωση έλλειψης συμφωνίας εφαρμόζονται οι κατ' αποκοπήν οριζόμενες νόμιμες αμοιβές, που ορίζονται με Υπουργική Απόφαση (ΥΑ 55/2014, Gazzetta SG 77/2.4.2014).

Το ζήτημα απασχόλησε καθ' ημάς το ΣτΕ, το οποίο στην υπ' αρ. 3154/2014 απόφαση του υιοθέτησε την θέση ότι ο καθορισμός πίνακα ελάχιστων αμοιβών για τους δικηγόρους ανήκει στην κανονιστική εξουσία του κράτους και ως εκ

τούτου η ρύθμισή τους με κανονιστική διοικητική Πράξη δεν θίγει τις ενωσιακές διατάξεις περί ανταγωνισμού και ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, ούτε αντίκειται στο άρθρο 1 § 1 Ν. 703/1977 (περί ελεύθερου ανταγωνισμού).

Μολαταύτα, ο νομοθέτης προχώρησε σε εκτεταμένη μεταρρύθμιση του επαγγελματικού δικαίου των δικηγόρων με το **άρθρο 5 Ν. 3919/2011** στο πλαίσιο του οποίου καταργήθηκαν οι γεωγραφικοί περιορισμοί στην άσκηση του δικηγορικού λειτουργήματος και επετράπη για πρώτη φορά η συμβατική παρέκκλιση από τις ελάχιστες νόμιμες αμοιβές. Οι διατάξεις για τις νόμιμες αμοιβές διατηρήθηκαν ως εφαρμοστέες σε περίπτωση έλλειψης έγγραφης συμφωνίας για το ύψος της αμοιβής με τον εντολέα και παράλληλα διατηρήθηκαν και τα ποσά που προέβλεπαν οι Κ.Υ.Α., οι οποίες πλέον προσέλαβαν το χαρακτήρα «τιμών αναφοράς», προς υπολογισμό των αποδοτέων εισφορών και παρακρατήσεων.

Αξιοσημείωτο είναι πάντως ότι, σε αντίθεση με όσα έκανε δεκτά το ΣτΕ, στην ΑιτΕκθ Ν. 3919/2011 ο ημεδαπός νομοθέτης κατήργησε τον πυρήνα των απαγορεύσεων περί

ελαχίστων αμοιβών, με επιχειρηματολογία που υπαινίσσεται την αντίθεση των ελάχιστων αμοιβών προς το κοινοτικό δίκαιο.

Με το νέο Κώδικα Δικηγόρων που τέθηκε σε ισχύ με το Ν. 4194/2013 επαναρρυθμίστηκε το πλαίσιο των δικηγορικών αμοιβών.

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά της ισχύουσας νομοθετικής ρύθμισης είναι τα ακόλουθα:

1. Προτάσσεται η ελευθερία των συμβαλλόμενων για τον καθορισμό της δικηγορικής αμοιβής, και μάλιστα το προβάδισμα της συμβατικής ρύθμισης διατηρείται ακόμη και αν η συμφωνία του δικηγόρου με τον εντολέα για τον προσδιορισμό της αμοιβής υπολείπεται των ορίων που καθορίζει ο Κώδικας.
2. Εν ελλείψει συμφωνίας μεταξύ δικηγόρου και εντολέως, κατισχύουν και εφαρμόζονται οι προβλεπόμενες στο Παράρτημα Ι νόμιμες αμοιβές.
3. Εισάγεται, για πρώτη φορά στην Ελλάδα, αναλυτική ρύθμιση της χρονοχρέωσης η οποία αποτελεί, ως

γνωστόν τον κανόνα σε άλλες χώρες, ιδίως αγγλοσαξωνικές.

4. Διατηρείται ο πυρήνας των ρυθμίσεων του προϊσχύσαντος δικαίου που ρύθμιζαν τη δικηγορική αμοιβή με βάση την αξία του αντικειμένου της δίκης. Μειώνονται, όμως, οι ποσοστιαίοι συντελεστές υπολογισμού της δικηγορικής αμοιβής κατ' αντίστροφη αναλογία προς την αύξηση της αξίας του αντικειμένου της δίκης.
5. Προβλέπεται η δυνατότητα κατάρτισης εργολαβικού δίκης, περίπτωση κατά την οποία η αμοιβή δεν μπορεί κατ' αρχήν να υπερβαίνει το 20% του αντικειμένου της δίκης.
6. Κατοχυρώνεται το δικαίωμα επίσχεσης του δικηγόρου επί της δικογραφίας μέχρι την πλήρη εξόφληση της δικηγορικής αμοιβής.
7. Σημειωτέον, τέλος, ότι με τις αλλαγές του Ν. 4335/2015 το προνόμιο των δικηγορικών αμοιβών επί του πλειστηριάσματος περιορίσθηκε σημαντικά κατά τρόπο, ώστε να καταλαμβάνει πλέον μόνο τις απαιτήσεις των έμμισθων δικηγόρων -και όχι των

αμίσθων όπως ίσχυε παλαιότερα- για αμοιβές, έξοδα και αποζημιώσεις εφόσον προέκυψαν κατά τη διετία πριν τον πλειστηριασμό.

Δεν επιθυμώ να επεκταθώ περαιτέρω, στα ανωτέρω ζητήματα, καθώς είμαι βέβαιος ότι οι εκλεκτοί ομιλητές που θα ακολουθήσουν θα τα αναπτύξουν περαιτέρω αναλυτικά, τόσο εξ επόψεως ημεδαπού, όσο και εξ επόψεως αλλοδαπών δικαίων.

Οι τοποθετήσεις τους de lege lata και de lege ferenda θα διαφωτίσουν όλους μας και θα αποτελέσουν έναυσμα γόνιμου διαλόγου ώστε να προβληματιστούμε σχετικά με τις δέουσες κανονιστικές μεταβολές και να διαμορφώσουμε εμείς πρώτοι τις εξελίξεις περιφρουρώντας την αξιοπρέπεια και το κύρος του δικηγορικού λειτουργήματος.

Σας ευχαριστώ θερμά.